

Mira Furlan (1955–2021)

Ženska, ki se ni hotela upogniti

KSENIIJA ZUBKOVIĆ

Umrla je Mira Furlan. *Mira Furlan, dead at 65*. Nedoumljivo. Popolnoma nepojmljivo. Človek ne ve, kaj narediti s to informacijo, ki se nekega jutra z mobilnega zaslona prenese v možgane, nekam v notranjost in postane misel, ki me preganja več dni, s katero se zbujam in hodim spat.

Mire nisem poznala osebno; ne štejem bežnega srečanja na festivalu v Motovunu leta 2002 ali 2003, čeprav ga ne bom pozabila. Kako je hodila navkreber, sama v množici razposajenih ljudi, velika Mira Furlan. In kako sva s prijateljico tekli za njo, da bi jo ogovorili in evforično z njo delili navdušenje nad njeno upodobitvijo Medeje, ki sva jo gledali dvakrat na Brionih (kljub logističnim in finančnim oviram, ki jih ima človek pri komaj sedemnajstih).

Smrt Mire Furlan je časovno sovpadla s pojavom gibanja *nisam tražila*, nekakšnim eksjugoslovanskim #jztudi, v katerem so najprej igralke in študentke dramskih akademij v Srbiji, na Hrvaškem in v Bosni spregovorile o izkušnjah spolnih zlorab, ki so jih zagrešili profesorji ali sodelavci. Nato so se začela vrstiti pričevanja žensk (in moških) različnih poklicev, ki so bili žrtve spolnih zlorab, seksističnih izpadov, posilstev, ponižanj. Medtem ko to pišem, se pojavljajo prva pričevanja o zlorabah tudi na AGRFT v Ljubljani.

Življenjska zgodba Mire Furlan je delno povezana tudi s tem. Zlo, ki jo je doletelo na začetku 90. let (predvsem) na Hrvaškem, je bilo v veliki meri povezano s seksizmom. Seveda je bilo povezano predvsem z nacionalizmom in šovinizmom, a

vendar je neizogibna stalnica teh temačnih strasti zaničevalen odnos do žensk, mimo katerega ne moremo. Sama je večkrat dejala, da je bil tedanji seksizem tako vseprisoten kot zrak, ki ga dihamo. Ženske so se predvsem trudile, da ne bi osmešile ali užalile svojih izkoriščevalcev; sindrom, ki ga pogosto srečamo tudi danes pri spolnih nadlegovanjih in zlorabah.

Mira Furlan je zaradi svojega poklica sprva postala seks simbol, ženska, ki so si jo vsi lastili; po pisanju hrvaškega tednika *Globus* nato še lahka ženska, z drugimi besedami kurba, zato je njena izdaja lastnega naroda imela še dodatno dimenzijo, nekakšno patologizirano in seksualizirano prevaro, bolešno strast, kot je sama dejala; izdajo ženske, ki je prešuštovala s sovražnikom, izbrala sovražnika in obrnila hrbet svojim. Prav ta besedna zveza, srbska kurba, jo je spremljala v grozljivih devetdesetih. Dvojno kriva. Dvojno zaznamovana.

Takšne konstrukcije seveda lahko nastanejo zgolj v glavah tistih, ki ne morejo dojeti, da je mogoče razmišljati in delovati zunaj kategorij sovraštva, ki se je takrat razbohotilo na Balkanu, celo znotraj sovraštva nasprotne kategorije, kategorije ljubezni. Mira Furlan je namreč leta 1986 spoznala Gorana Gajića, ki je v Beogradu študiral filmsko režijo, in obdobje med letoma 1986 in 1991 preživela potujoča in stanujoča med Zagrebom in Beogradom. Potem je bilo treba izbrati stran, in tisti, ki je niso (niso mogli, niso znali ali se niso pravočasno odločili), so bili naenkrat izbrisani, nekateri dobesedno, drugi z več sreče administrativno ali figurativno. »Tukaj ne obstajam

Mira Furlan

Mira Furlan v seriji *Skrivnostni otok* (2004–2011)

več,« je dejala Mira Furlan v oddaji *Nedjeljom u 2* na HRT leta 2008. Ni obstajala, ker ni smela obstajati, ker ni smelo obstajati nič iz časov pred osamosvojitvijo, ker je bilo treba izbrisati spomin na vse od prej in začeti iz točke nič. To so zahtevali zaničevalci, uničevalci, družbene in moralne ničle.

Iluzije

Mira Furlan je takrat, spomladi leta 1991, v Beogradu v Jugoslavenskom dramskom pozorištu pripravljala in igrala predstavo *Gledališke iluzije Pierra Corneilla* v režiji Slobodana Unkovskega. Predstava sodi med vrhunske gledališke stvaritve tistega časa; jeseni leta 1991 je bila del programa festivala Bitef. (Tudi) zaradi nastopov v gledališču v Beogradu je na Hrvaškem doživljala napade kolegov in splošne javnosti. Hrvaška je ječala pod srbskimi tanki, medtem pa naj bi Zagrebčanka Mira Furlan zabavala beograjsko gledališko smetano. Ob smrti Mire Furlan je igralec Sergej Trifunović pisal o svojem doživljanju te predstave, ki jo je spremljal kot študent igre, medtem ko so bile v Beogradu protivojne demonstracije in ko so tanki odhajali proti Hrvaški, pozneje tudi Bosni. Po koncu predstave, med poklonom, so igralci delovali, kakor da stojijo v vrsti za streljanje; prestrašeni, osupli in nemočni, zapiše. Za Miro Furlan pove, da je po predstavi jokala. Takrat so jokali vsi, ki jim je bilo mar za državo, ki razpada, in za ljudi, ki umirajo. Kmalu zatem je Mira Furlan, ki žrtev ni delila na naše in vaše, na več in manj vredne,

s soprogom odšla v New York. Verjetje, da umetnost lahko ustavi vojno ali karkoli spremeni, je bilo iluzija.

Kot je dejala v oddaji *Nedjeljom u 2*, je bila poglavitna težava dejstvo, da se sploh ni zavedala, kje živi. Ta občutek verjetno delijo mnogi iz njene generacije, ki so izhajali iz nekakšnega urbanega okolja in so bili izobraženi in neobremenjeni z nacionalizmi. S tem se lahko poistovetimo tudi danes, ko smo že večkrat v življenju povsem osupli nad nenadnim spoznanjem, da naš svet ni pravi svet, da živimo v vati, pod steklenim zvonom. Miri Furlan so izmaknili tla pod nogami, njen svet se je sesul v prah. Dobila je odpoved v HNK Zagreb; ni smela niti vstopiti v stavbo in pospraviti svojih stvari. Neznanci (ali znanci) so ji razbijali stekla, luknjali gume na avtu, jo klicali na domači telefon, ji sledili, pisali grozilna pisma, jo zmerjali na ulici. Ostala je brez stanovanja v Zagrebu – v postopku, ki je bil uradno imenovan *Mesto Zagreb proti Miri Furlan*. Sama je to ironizirala, a je gotovo bolelo. Prek Ljubljane je odšla h Goranu Gajiću v Beograd, prodala sta avto, spakirala torbe in odšla v New York. Stara je bila 36 let. Prvakinja drame HNK Zagreb. Življenje je bilo treba začeti sestavljati od začetka, košček za koščkom. In potem je – kot rešilna bilka – leta 1993 prišla serija **Babylon 5** (1993–1998) in vloga Delenn, v kateri je igrala štiri leta. Serija ji je prinesla finančno stabilnost in priložnost za nadaljevanje kariere.

Kot je ob njeni smrti napisal Jurica Pavičić v *Jutarnjem listu*, obstajata dve Miri Furlan, ena je tista s kariero, ki je trajala do

leta 1991, druga s kariero po letu 1994. Mednarodni mediji, ki se ukvarjajo s filmom, pišejo spominske zapise in osmrtnice tisti drugi Miri Furlan, zvezdnici *Babylona 5* in serije **Skrivnostni otok** (Lost, 2004–2011). Mi, mi vrtimo ponovitve serij **Putovanje u Vučjak** (1986–1987, Eduard Galić), **Velo misto** (Joakim Marušić, 1980–1981) in filmov, kot so **Kiklop** (1982, Antun Vrdoljak, 1982), **V žrelo življenja** (U raljama života, 1984, Rajko Grlić, 1984), **Za srečo so potrebni trije** (Za srečo je potrebno troje, 1985, Rajko Grlić), **Oče na službeni poti** (Otac na službenom putu, 1985, Emir Kusturica) in **Lepota greha** (Lepota poroka, 1986, Živko Nikolić). Očitno je, da se je Mira Furlan prelomila na pol, saj se ni hotela upogniti, kot je nekdo zapisal.

»Dok nas smrt ne razdvoji«

Ob prelomu tisočletja je na Hrvaškem spet začela obstajati; leta 2002 je igrala Medejo v Teatru Ulysses na Brionih ter potem posnela nekaj filmov in serij v Bosni in Srbiji. Pisala je kolumne, kratke eseje o življenju v ZDA, o emigrantski izkušnji in številnih drugih temah za legendarni splitski tednik *Feral Tribune*, ki so leta 2010 izšle v knjigi *Totalna rasprodaja*. Igrala je v HNK na Reki, v predstavah *Kassandra* Christe Wolf, Bergmanovi *Jesenski sonati in Urjenju v življenju – drugič*. *Urjenje v življenju – drugič* je bila njena zadnja gledališka vloga in oder reškega HNK zadnji gledališki oder, na katerem je stala. Leta 2013 je premiero doživela njena družinska drama *Dok nas smrt ne razdvoji* v režiji Predraga Mikijja Manojlovića in produkciji beograjske Radionice integracije. V ZDA je igrala v nekaj gledaliških predstavah in številnih filmih in nadaljevanjih, v zadnjih letih je bila predavateljica na Newyorški filmski akademiji v Los Angelesu. Večkrat je dejala, da v tej vlogi neizmerno uživa. Leta 2010 je imela eno glavnih vlog v drami Danisa Tanovića **Cirkus Columbia**, dve leti prej v **Turneji** (2008) Gorana Markovića. Ena njenih zadnjih vlog je bila lani in prvi sezoni znanstvenofantastične serije **Space Command** (2020–). Manj znani so bili njeni izleti v glasbo. V 80. letih je pela v skupini Le Cinema, leta 1982 posnela ploščo *Mira Furlan i Orkestar Davora Slamniga*, leta 1998 v ZDA ploščo *Songs From Movies That Have Never Been Made*; odpela je tudi pesem *Giovanin* na plošči Radeta Šerbedžije in Livia Morosina *Orihi, orihi*.

Kot intelektualka in umetnica, katere izrazno sredstvo so besede, je slednje zelo spoštovala, vsaj tako sama verjamem. Vsaka njena beseda v intervjujih je bila premišljena, odmerjena, jasna. Na lastni koži je izkusila, kako lahko prizadenejo in kaj lahko povzročijo.

Na svojem blogu in v intervjujih je komentirala ameriško politiko, kritizirala politiko Donalda Trumpa in njegove

administracije. Amerike, ki jo je v mladosti častila; Amerike rokenrola ter pisateljev, kot so J. D. Salinger, Saul Bellow, William Faulkner, Arthur Miller, David Memet; Amerike filmov, ki jih je, tako kot njena generacija, gledala in cenila, ni bilo več. V enem zadnjih zapisov na blogu je izrazila podporo Josephu Bidnu in Kamali Harris, čeprav je bila pred tem podpornica Bernieja Sandersa. Verjetno se ni zavedala zastrašujočih dogodkov na začetku letošnjega leta na Capitol Hillu, saj se je takrat že nekaj mesecev borila za življenje. Lahko samo predpostavim, da bi ji te podobe spet vzbudile strah in priklicale spomine na grozo 90. let v državah nekdanje Jugoslavije. Na žalost so zgolj tisti, ki so podobne reči doživeli, zares zmožni videti, kam vodijo. Zgolj tisti, ki so začutili sovražni govor, zares vedo, kaj sledi, in vedo, da ko se prelije kri, ni več poti nazaj. Politiki se igračkajo s hujskanjem ljudstva in podžiganjem sovraštva, čeprav poti nazaj ni. »Mi smo veterani razpada. Mi vemo, kako to gre,« je dejala maja lani v spletnem pogovoru za Kulturni center Grad in dodala, kako ima občutek, da nam zmanjkuje časa in se morda bliža konec sveta. Vsaj nekega sveta, je dodala z nasmehom. Sovraštvo jo je prizadelo in sama ni znala sovražiti. A pozabila ni nikoli, kot je večkrat dejala; toda življenje gre naprej, travme človek pospravi v miselne predale in se bori, vztraja, dela, ljubi, živi.

Emigracija je zanjo pomenila izgubo identitete in pripadnosti; da je naenkrat postala nihče. Prvakinja HNK Zagreb, ob(t)oževana igralka, prejemnica dveh zlatih aren in nešteto drugih filmskih in gledaliških nagrad, seks simbol bivše države. Simboli so nevarni. Ni želela biti simbol. Prav to dejstvo, da je bila simbol in da jo je toliko ljudi oboževalo, je prispevalo k njenemu strmoglavljenju. Kot je ob njeni smrti zapisala novinarka Heni Erceg, bila je ženska, bila je lepa in bila je uspešna. Bila je velika umetnica. Po neki legendi so določene hrvaške igralkke zgradile vso kariero na vlogah, ki jih je Mira Furlan zavrnila. Preživela je številne medijske napade, duševne urezine in strupene vbode. Usoden je bil banalni pik okuženega komarja.

Evripidova Medea je ženska, ki se ji po žilah pretaka božanska, človeška in čarovniška kri; ženska ki je zaradi ljubezni postala izdajalka in begunka. Medea se po zločinih, ki jih je zagrešila, požene v višave in v zlatem zmajskem vozu odleti k svojemu dedku, bogu sonca Heliosu. Tja, v višave, k soncu, zvezdam in ozvezdjem je odšla Mira Furlan. Zavesa je padla. Luči so ugasnile. Mi smo obsedeli v temi. V to temo bomo zrli še naprej in v tej temi čakali na meteorski dež Perzeidov, ki nam ga znajo pričarati le največji in največje. ■